

- اقدام کنسول روسیه برای برپایی موزه آستان

چنان‌که می‌دانیم موزه‌های آستان قدس ابتدا براساس اشیائی شکل‌گرفته‌اند که برای استفاده یا نگهداری در حرم مطهر امام‌رضا^(ع) وقف و نذر شده بوده‌اند، اما اسناد موجود نشان می‌دهند کارشناسانی که متصدی راه‌اندازی این تشکیلات بوده‌اند، اقداماتی را برای تکمیل مجموعه از طریق خریداری نیز انجام داده‌اند.

منابع تاریخی آستان قدس بیان می‌کنند که خزانه حرم

برای نگهداری میراث تاریخی آن، بیش از یک‌صد سال

در محلی بین رواق‌های دارالسیاده و دارالحفاظ قرار

داشته و ورودی آن از صفه غربی دارالحفاظ بوده است

که در سفرنامه ناصرالدین‌شاه به خراسان نیز در سال

۱۲۸۳ قمری به آن اشاره شده است.

همین منابع می‌گویند که در دوره نیابت تولیت محمدولی‌خان‌اسدی (۱۳۰۴، ۱۳۱۴ خورشیدی) با ایجاد نظم در همه امور آستان قدس، از جمله اموال فرهنگی و تاریخی، دفتری جدید نیز برای ثبت و ضبط اشیای تهیه شده است. اسدی در گزارشی که در مورد فعالیت‌ها و عملکرد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مؤسسات و دوایر آستان قدس رضوی به وزارت دربار نوشته، به اصلاح امور خزانه و محلی برای ضبط اشیا به نام موزه نیز اشاره کرده‌است.
اواپده تأسیس موزه‌ای برای حفظ، نگهداری و نمایش آثار به جامانده از دوره‌های تاریخی گذشته در آستان قدس رضوی را مطرح می‌کند.
اقدام عملی اما از سال ۱۳۰۹ شروع شده که مکاتباتی از طرف رومانوسکی، کنسول دولت روسیه در بیرجند و خیره اشیای عتیق، در خصوص اعلام آمادگی برای برپایی موزه آستان قدس در مشهد صورت‌گرفته‌است.
کنسول دولت روسیه در بیرجند در نامه دیگری نیز به تاریخ ۱۲ آذر ۱۳۱۱ به نیابت تولیت وقت آستان قدس دوباره همین پیشنهاد را مطرح کرده اما این درخواست‌ها از سوی نایب‌التولیه وقت به علت فقدان بودجه کافی و ساختمان مناسب مورد موافقت قرار نگرفته است.

- ویرترین‌هایی در نقش موزه

اگرچه نایب‌التولیه وقت با درخواست رومانوسکی موافقت نکرده اما ضرورت تشکیل موزه موجب شده است که شخص محمدولی‌خان‌اسدی برای راه‌اندازی آن اقدام کند و برای آن گروهی متشکل از افراد ذی صلاح را تشکیل دهد. حاج‌ناظم‌شهابی، علی‌اکبر فیاض‌شهدی، مؤتمن، ضیاء‌الحق، واثق فرامرز، خزانه‌دار و اوکتایی رئیس کتابخانه اعضای این گروه هستند و پس از مدتی نیز محمود فرخ، رئیس دارالانشای آستان قدس و سرکشیک سوم نیز به آن‌ها اضافه شده‌اند.

وظیفه اعضای گروه این بوده که همه‌روزه با تشکیل جلساتی منظم، مکانی مناسب را برای تأسیس موزه در محدوده حرم امام‌رضا^(ع)د نظر بگیرند، دفتر ثبت

رئیس اداره تشریفات آستان قدس در پاسخ به نامه نایب‌التولیه برای پیشنهاد محل برای موزه در تاریخ ۱۰ دی ۱۳۱۴ می‌نویسد که اشخاصی را که از وضع اسناد و ساختمان موزه و کتابخانه به سبک جدید اطلاع داشته باشند، سراغ ندار و پیشنهاد می‌دهد مهتدسان کارخانه قند این نقشه را تهیه کنند.

مرمت اشیای موزه

هم‌زمان با ساخت بنای موزه، اقدامات گسترده‌ای برای انتخاب و مستندسازی و مرمت اشیایی شروع شده که قرار بوده است به معرض نمایش درآیند. این حرکت البته از سال‌ها پیش شروع شده بوده.
کمااینکه در سال ۱۳۱۶ خورشیدی حسن پیماکه از نخستین عکاسان مشهد است، درخواست عکس‌برداری از اشیای موزه را داده و مقدمات و تهیه فیلم عکاسی آن نیز در سال ۱۳۱۷ خورشیدی انجام شده است.

در همین دوره از کاپوچیان، کارشناس شهر مرمت قالی‌های قدیمی در پاریس، برای مرمت قالی‌های نفیس دوره صفوی طی سال‌های ۱۳۱۶–۱۳۱۷ خورشیدی دعوت به عمل آمده و قراردادی هم با نجاری به نام معفر قمی رضوی برای ساخت ویترین سسته شده است.

علاوه‌براین اسناد مکاتبات سال‌های ۱۳۱۸ و ۱۳۱۹ خورشیدی نشان می‌دهد که دکتر مهدی بهرامی، کارشناس موزه ایران باستان و استاد دانشگاه در حوزه تاریخ هنر و موزه‌داری، هم به عنوان مسئول تنظیم

نگاهی به تاریخچه شکل‌گیری و تحولات موزه آستان قدس رضوی

یادگار «گذار» فرانسوی در حرم

تصویر موزه و گنبد رضوی، عکاس: علی آبریا، منبع: کتابخانه ملی از عکس‌های اهدایی عکاس به دکتر سید فخرالدین شادمان که از خرداد ۱۳۳۴ تا فروردین ۱۳۳۸ نیابت تولیت آستان قدس را برعهده داشت

حشمت کفیلی | در تعریف شورای بین‌المللی موزه‌ها (ایکوم) از نگاه جامعه جهانی، همه آثار به‌جامانده از سده‌های گذشته (اعم از بنا، تزیینات معماری، اشیای کاربردی یا تشریفاتی و سایر اسناد و مدارک تاریخی مرتبط با این بارگاه باعظمت) به‌عنوان مجموعه‌ای از آثار تاریخی و هنری شناخته می‌شوند و محل ارائه آن‌ها موزه نامیده می‌شود. براساس این تعریف، آستان قدس رضوی، نمونه شاخصی است که می‌تواند عنوان «موزه» را به خود اختصاص دهد؛ اما آنچه در همین مجموعه به‌طور مشخص به‌عنوان موزه شناخته می‌شود، فضاهایی است که اشیای فرهنگی، تاریخی و هنری را تحت عنوان گنجینه‌های مختلف در خود جای داده است.

اشیای خزانه را بررسی و اشیای مناسب را برای نمایش

در موزه جداگانه‌ثبت‌کنند؛ همچنین فرش‌های کوچک

پارچه‌را از میان فرش‌های قدیمی و قرآن‌ها و کتاب‌های

مناسب را از بین منابع کتابخانه آستان قدس، برای

نمایش در موزه انتخاب کنند.

اهمیت این کار موجب می‌شود پروفیسور آرتور آپه‌م پوپ

(۱۸۸۱–۱۹۶۹ میلادی در شیراز)، مورخ شهیر آمریکایی

آثار هنری ایران، برای بازدید از موزه آستان قدس به

مشهد سفر کند و اشیا را مورد بررسی قرار دهد. جدید

اسدی را در شکل‌گیری موزه از آنجا می‌توان فهمید که

دستور داد با پوپ نهایت همکاری صورت بگیرد. اسناد

و مدارک موجود نشان می‌دهد که با وجود اینکه اشیای

- افتتاح در آذر ۱۳۳۴

فتح... پاکروان، نایب‌التولیه بعدی آستان قدس (۱۳۱۴–۱۳۲۰ خورشیدی)، بالاخره این تصمیم را عملی می‌کند و ترسیم طرح و نقشه یک موزه باشکوه را از آندره گدار، مدیرکل فنی دیارتمان باستان‌شناسی فرانسه، می‌خواهد و همچنین ذکر می‌کند آیین‌نامه‌ای جامع نیز برای آن تدوین شود.

براساس اسناد موجود در سال ۱۳۱۵ خورشیدی حجره‌های فوقانی شمال غربی صحن نو (آزادی) و جنوب شرقی صحن کهنه (انقلاب اسلامی) که به یکدیگر متصل بوده‌اند، نقش خزانه آستانه و محل نگهداری اشیای مازاد براحتیاج را داشته‌اند تا اینکه در تاریخ دهم آذرماه ۱۳۱۶ خورشیدی برای پایه‌گذاری موزه و کتابخانه دعوت‌نامه‌ای از طریق روزنامه آزادی منتشر شده و در سیزدهم آذرماه همین سال سنگ بنای موزه آستان قدس طی تشریفات و مراسم خاصی رسماً گذاشته شده است.

خبر این اتفاق در شماره ۳۴ روزنامه آفتاب شرق، به تاریخ ۱۴ آذر ۱۳۱۶ منتشر شده است.
ساختمان موزه که نقشه آن را گدار کشیده، زیر نظر مهندس کنتراتیف و بیوک قهرمانی در قطعه زمینی به مساحت ۵هزار و ۷۰۰ مترمربع در محل پشت دیوار جنوبی مدرسه علینقی میرزا و صحن نو در مشرق مسجد گوهرشاد، کنار مقبره شیخ‌بهایی، در سه طبقه، یک طبقه زیرزمین و دو طبقه فوقانی به زیربنای ۱۰۳۴ مترمربع از آجر و بتون مسلح آغاز شده و در سال ۱۳۲۱ خورشیدی نیز پایان یافته است.

در صفحه ۲۱ دفتر یادبود بازدید از موزه آستان قدس

که از سال ۱۳۱۶ تا ۱۳۳۹ خورشیدی موجود است، یک

یادداشت با امضای فروزان فر به تاریخ ۲۹ شهریور

۱۳۲۱ خورشیدی ثبت شده است که در آن اظهار

امیدواری کرده است که «موزه جدید به اتمام رسد و

اشیای موزه در جای مناسب‌تر قرار گیرد.» همچنین

در یادداشت بعدی که به تاریخ فروردین‌ماه ۱۳۲۴ خورشیدی است، ضمن ابراز رضایت از بازدید خود

نوشته است: «... که در طول این مدت اولیای امور

بهتری تهیه‌کرده باشند....»

نهایتاً بعد از پایان عملیات ساختمانی، قسمت‌های

زیرزمین را به انبار و مخزن و طبقات همکف و اول آن

را به موزه اختصاص می‌دهند. بعدها هم در قسمتی

از ساختمان طبقه بالا کتابخانه آستان قدس دایر

می‌شود و سرانجام پس از تجهیز ساختمان و ایجاد

شرایط مطلوب برای گشایش، «موزه آستان رضوی»

در تاریخ ۲۲ آذر ۱۳۲۴ افتتاح می‌شود، با وجود این

یادداشت‌های دیگر دفتر یادبود بازدید از موزه

آستان قدس از تاریخ تیرماه ۱۳۲۴ خورشیدی شروع

شده است.

انتخاب شده در تعدادی ویترین به نمایش درآمده و

مورد بازدید افراد مختلف –چه مردم عادی، چه افراد

فرهیخته و شخصیت‌های فرهنگی و سیاسی– نیز قرار

گرفته‌اما موزه نبوده‌است و موضوع ساخت بنایی خاص

موزه همچنان در دستورکار مسئولان وقت آستان قدس

بوده است.

سنگ بنای موزه مدفون شده در پایه بنا. سال ۱۳۱۶. این کتیبه سنگی در عملیات خاک‌برداری و ساخت و تبدیل صحن موزه به رواق همراه با نخاله‌های بنایی از حرم خارج می‌شود اما توسط یک بوج روستایی پیدا و در سال ۱۳۹۳ به موزه آستان‌قدس تحویل داده می‌شود

نمایی از صحن موزه از فراز گنبد مسجد گوهرشاد

آثار موجود در خزانه (مانند ظروف و منسوجات) و اشیای موجود در حرم مطهر (مانند کتیبه‌های طلا، درهای چوبی، سنگاب خوارزم‌شاهی و...)، تلاش بسیاری برای آماده‌سازی آن‌ها انجام داده و فهرست اموالی آن‌ها را تهیه کرده است.

او همچنین خرید برخی آثار و اشیای قدیمی، شامل پارچه‌های مخمل و زربفت، قرآن و کتب خطی نفیس و تبادل برخی ظروف سفالین زرین‌فام بسیار نفیس را که در بین اشیای موزه ایران باستان مکرر وجود داشت، با آثار مکرر در آستان قدس رضوی به متولیان امر پیشنهاد داده و تحقق آن را پیگیری کرده‌است تا موزه‌ای بزرگ درخور خراسان بزرگ و در شان دستگاه حضرت‌رضا^(ع) وجود داشته باشد.

بهرامی در نهایت پس از انجام عملیات کارشناسی آثار تاریخی موجود، ۱۸۹ قلم از خزانه و آثار حرم مطهر را انتخاب کرده است تا برای نمایش به موزه انتقال یابند. اشیای انتخاب‌شده در یازده تالار و اتاق به‌ترتیب دوره تاریخی به نمایش درمی‌آیند که عبارت‌اند از:

اتاق ۷۰۲ شیئی مربوط به زمان تیموری؛

تالار ۲۰۳ شیئی مربوط به اواخر دوره تیموری و دوره صفوی؛

تالار ۴۰۳ شیئی مربوط به دوره صفوی؛

ساختمان جدید

بود که در مورد مشخصات اختصاصی کتابخانه، موزه و خزانه از وجود کارشناسان معرفی‌شده از موزه بریتانیا استفاده کند.
برای همین در تاریخ ۱۲ اسفند ۱۳۵۳ (۳۱ مارس ۱۹۷۵ میلادی) کارشناسان انگلیسی «بازیل گری» و «گاری تامپسون» برای بررسی و اظهارنظر در مورد ویژگی‌های اختصاصی ساختمان کتابخانه و موزه و خزانه، به مشهد سفر می‌کنند.

در ۲۳ تیر ۱۳۵۵ خورشیدی همچنین قرارداد انجام کار آرایه‌گری ساختمان با شرکت فرانسوی ژانسن به مبلغ ۵ میلیون و ۱۵۰ هزار و ۵۶۰ دلار منعقد می‌شود و در اسفند همین سال سفارش ساخت در ساختمان کتابخانه و خزانه و موزه به سازمان صنایع نظامی داده می‌شود که تا قبل از اردیبهشت ۱۳۵۶ خورشیدی و زمان افتتاح به نظر مسئولان برسد.

در این ساختمان جدید طبقه منهای ۲ را برای اشیای خزانه، طبقه منهای یک را برای مخزن کتب خطی و نفایس و طبقه همکف را برای نمایش اشیای منتخب موزه و طبقات فوقانی موزه را برای کتابخانه مرکزی آستان قدس قفسه‌بندی و تجهیز می‌کنند.